

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Published by

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Winter 2022 / 9-4

<https://doi.org/10.46868/atdd.288>

Amerikan İç Savaşı'nın Türk Pamuk Ziraatına Etkileri (1861-1865)

Gülşah Kaya*

ORCID: 0000-0003-1561-8156

Öz

Çalışmada Amerikan İç Savaşı'nın Türk pamuk ziraatına olan etkileri 1861-1865 yılları arasında ele alınmıştır. Bu yıllar arasına gerçekleşen Amerikan İç Savaşı Avrupa diplomasisini ilgilendirdiği kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun da ilgisini çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu iç savaşı İngiltere ve Fransa'daki elçilikleri vasıtasıyla takip etmiştir. İmparatorluğun savaşla ilgili tutumunda İstanbul'daki Amerikan elçilerinin de büyük etkisi olmuştur. İstanbul Amerikan elçisi Edward Joy Morris'in fikirleri Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney'e karşı bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Osmanlı devlet adamları Amerika'da yaşanan bu iç savaşı ülke ekonomisini düzeltmek için bir fırsat olarak algılamışlardır. Bu dönemde güney Amerika dünyada en büyük pamuk üreticisi konumundadır. Dünyanın en büyük pamuk tüketicisi ise İngiltere'dir ve pamuk ihtiyacının çoğunu Güney Amerika'dan karşılamaktadır. İç savaşın başlamasıyla Güney Amerika'dan İngiltere'ye pamuk ihracatı kesilmiş, İngiltere pamuk ihtiyacı için yeni pazarlar arayışına girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu durumun farkındadır ve ülkede pamuk ziraatının terakkisi ve geliştirilmesi için, daha fazla pamuk ihracatı yapabilmek için İmparatorluk Pamuk Komisyonu'nun kurulması ve Amerika'dan iyi cins pamuk tohumu getirilmesi gibi bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Çalışmada Amerikan İç Savaşı'ndan kısaca bahsedildikten sonra 1861-1865 yılları arasında yapılan bu girişimlere değinilmiş, bu konuda Osmanlı Arşiv belgeleri ve Amerikan Konsolosluk raporlarından istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amerika, İç savaş, Osmanlı İmparatorluğu, pamuk, ziraat.

Gönderme Tarihi: 22/10/2022

Kabul Tarihi:25/12/2022

*Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Kastamonu- Türkiye, gulsahkaya2016@outlook.com.tr.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

KAYA, G., "Amerikan İç Savaşı'nın Türk Pamuk Ziraatına Etkileri (1861-1865)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 9, S. 4, 2022, s. 1401-1417.

The Effects of the American Civil War on Turkish Cotton Agriculture (1861-1865)

Gulsah Kaya*

ORCID: 0000-0003-1561-8156

Abstract

This study discussed the effects of the American Civil War on Turkish cotton agriculture between 1861-1865. The American Civil War between these years attracted the attention of the Ottoman Empire as much as it concerned European diplomacy. The Ottoman Empire followed the civil war through its embassies in England and France. The American ambassadors in Istanbul also had a secure influence on the posture of the empire regarding the war. The ideas of the American ambassador to Istanbul, Edward Joy Morris, caused the Ottoman Empire to take an attitude toward the South. Ottoman officials perceived this civil war in America as an opportunity to improve the country's economy. During this period, South America was the largest cotton producer in the world. England is the world's largest cotton consumer and meets most of its cotton needs from South America. With the onset of the civil war, cotton exports from South America to England stopped, and England sought new markets for its cotton needs. The Ottoman Empire was aware of this situation and made some attempts for the advancement and development of cotton agriculture in the country, such as the establishment of the Imperial Cotton Commission to export more cotton and the importation of good quality cotton seeds from America. After briefly mentioning the American Civil War in the study, these attempts, made between 1861 and 1865, were mentioned, and Ottoman Archive documents and American Consulate reports were used in this regard.

Keywords: America, Civil War, Ottoman Empire, Cotton, Agriculture

Received Date: 22/10/2022

Accepted Date: 25/12/2022

*PhD Student, Kastamonu University, Institute of Social Sciences, Department of History, Kastamonu- Turkey
gulsahkaya2016@outlook.com.tr.

You can refer to this article as follows:

KAYA, G., "Amerikan İç Savaşı'nın Türk Pamuk Ziraatına Etkileri (1861-1865)", *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 9, Issue 4, 2022, p. 1401-1417.

Giriş

1861-1865 yılları arasında ABD'nin Kuzey ve Güney eyaletleri arasında yaşanan çatışma “Amerikan İç Savaşı” olarak bilinmektedir. Bu iç savaşın biri açık diğeri kapalı olmak üzere iki temel nedeni bulunmaktadır. Görünürdeki neden, Kuzey eyaletlerinin insani duygularla hareketle Güneyde yaygın olan köleliğin kaldırılmasını istemesi ve Güneylilerin bu durumu kabul etmemeleriydi. Üstü kapalı ve asıl neden ise Kuzeylilerin Güneydeki zenci kölelerin serbest bırakılmasını istemesiydi.¹ Çünkü Kuzey’de sanayi çok gelişmişti ve fazlaca işgücüne ihtiyaç vardı. Güneydeki zencilerin Kuzey’e çekilmesiyle bu işgücü ihtiyacı fazlasıyla giderilmiş olacaktı. Zenci köleler Güney eyaletlerinde kol gücünün büyük önem arz ettiği pamuk üretiminde çalıştırılmış ve Güney eyaletleri işgücünün bölgelerinden kaçmasına neden olabilecek olan köleliğin kaldırılması düşüncesine şiddetle karşı çıkmışlardır.² Önceden birtakım sosyal ve ekonomik doktrinler etrafında toplanmış olan siyasi partiler, esaretin ilga edilmesi ya da devam ettirilmesi mücadelesinde bu davaya göre gruplanmışlardır. Esaret karşıtı bütün partiler birleşerek Cumhuriyet Partisi’ni kurmuşlardır ve liderleri İllinois’li bir avukat olan Abraham Lincoln olmuştur. Esaretin muhafaza edilmesini isteyenler ise Demokrat Parti etrafında toplanmışlardır.³ Savaşa yol açan önemli gelişmelerden birisi de Güney’deki Georgia, Alabama, Florida, Mississippi, Louisiana, Güney Carolina ve Texas eyaletlerinin 1 Şubat 1861’de ABD’den ayrılarak Amerika Konfedere Devletleri, kısaca “Konfederasyon”, adı altında birleştiklerini açıklamaları olmuştur. ABD bunu kabul etmemiş, bu eyaletlerin

¹ Amerika’daki iç savaş, zenci esareti (slavery) sorunu nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu sorun nedeniyle kuzey ve güney eyaletleri arasında fazlaca gerginlik ve zıtlık yaşanmıştır. İki bölge arasında sosyal ve ekonomik yapıda büyük farklılıklar bulunmaktaydı. Güney eyaletleri halkı genellikle Katolik’ti. Ekonomik yapıları tarıma dayalıydı. Tarımda ise çoğunlukla esir zenciler çalıştırılmaktaydı. Zenciler bazı yerlerde nüfusun yarısından fazlasını oluşturmaktaydı. Kuzey eyaletleri ise çoğunluk nüfus Protestan’dı. Bölgede kömür ve demir madenlerinin bulunması nedeniyle ekonomik yapı endüstriye dayanmaktaydı. Güney mamul ürünler bakımından Kuzey’e bağlıydı. Kuzey mamul maddelerin fiyatlandırılmasını belirleyen tarafı. Bu Güney tarafının işine gelmiyordu. Ayrıca Kuzey, ücretli işçi sistemini kabul ederek 1827 yılında zenci esirliğini ortadan kaldırmış, Güney eyaletlerinde de esaretin kaldırılmasını önermişti. Bu istek Güney’in tarımsal çıkarlarına tamamen ters bir durumdu. Zenci esaretinin kaldırılması demek çiftliklerde iş gücünün kaybedilmesi demekti. Görüldüğü üzere Amerikan İç Savaşı’na neden olan sebep ve gelişmeler tamamen ekonomikti. Daha geniş bilgi için bk. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006, s. 1011-1012. Ayrıca bk. Andre Maurois, *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, (Çev. Fuat Gökbudak), C.1, Osmanbey Basımevi, İstanbul 1945, s. 55-87.

² Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 253.

³ İbrahim Baybura, *Amerika (Tarihçesi, Türk-Amerika Tarihi Münasebetleri Gezi Notları)*, Kondisyon Yayınevi, İstanbul 1969, s. 134.

Birlik'e (İç Savaş sırasında Kuzey "Birlik" olarak anılmıştır) geri dönmelerini istemiştir.⁴ Konfederasyon'a sonradan katılan eyaletler, Arkansas, North Carolina, Virginia ve Tennessee'dir. Başkanları Jefferson Davis olmuştur ve 12 Nisan 1861 tarihinde Washington Hükümeti'ne karşı savaş ilan etmişlerdir. 4 yıl sürecek olan iç savaş 9 Nisan 1865 tarihinde son bulmuştur.⁵ Savaş sonrasında Kuzey kuvvetleri galip gelmiş, Birlik yeniden sağlanmış ve hemen ardından tüm ülkede kölelik yasaklanmıştır.⁶ Fakat zenci esareti sorunu yine de çözüme kavuşmamıştır.⁷

Savaş sona erdiğinde Kuzey'de ölenlerin sayısı 359.528, Konfederasyon'un ölü sayısı ise 258.000 olmuştur. Bu kayıplar her tarafın toplam kuvvetlerinin %33-40'mı oluşturmuştur.⁸ İç savaş sırasında her iki tarafın da bazı avantajları vardı. Kuzey nüfus, endüstri kaynakları ve servet açısından daha kuvvetliydi. Kuzey yaklaşık 22 milyon nüfusa sahipti. Güney'de ise Konfederasyon bayrağı altında dokuz eyalet ve dokuz milyondan (bunun üç buçuk milyondan fazlası zenciydi) biraz fazla nüfus vardı. Kuzey nüfus, endüstri kaynakları ve servet açısından daha kuvvetliydi. Kuzey'de 22 bin mil uzunluğunda olan demiryolu ağı, Güney'de 9 bin mil uzunluğundaydı. Kuzeyde sanayi kolu oldukça gelişmişti. Savaşın son üç yılında Kuzey savaş gereksinimlerini (top, mühimmat, ilaç, tıbbi yardım) kendisi karşılayabiliyorken Güney bu konuda dışa bağımlı haldeydi. Kuzey'in deniz kuvvetleri oldukça güçlüydü ve bu sayede okyanusu kontrol altında tutabiliyordu. Güney'in avantajları ise halkındaki savaşçı ruh, ziraatındaki yüksek verimlilik ve bir savunma savaşı gerçekleştiriyor olmasıydı. Güney'e göre yapılması gereken Kuzey'e karşı kendisinin ele geçirilemeyeceğine inandıracak kadar iyi savunma yapabilmek, gerektiği kadar uzun ve sert mücadele etmektir. Büyük Britanya'nın Güneylilerin yanında savaşa çekilebileceği düşünüldü, çünkü buranın pamuk ihtiyacının fazlaca kısmı Güney eyaletlerinden karşılanmaktaydı. Fakat böyle olmadı, çünkü Büyük Britanya'nın Güney'in pamuğuna ihtiyacı olduğu kadar, Kuzey'in buğdayına da ihtiyacı vardı. Savaş, Güney tam bir bitkinlik içerisine girdiği zaman sona erdi.⁹ Bu savaş Avrupa diplomasisi tarafından yakından takip edilmiştir. Rusya, kuvvetli bir Amerika'nın İngiltere'ye karşı bir denge unsuru oluşturacağı düşüncesiyle Kuzey'in destekçisi olmuştur. İngiltere özellikle Atlantik'te Amerika'nın bir deniz gücü olmasından endişe ettiği için Amerika'nın güçlü olmasını istememiştir. Fransa da denizlerde kuvvetli bir

⁴ Ç. Erhan, *a.g.e.*, s. 253.

⁵ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 1015.

⁶ Ç. Erhan, *a.g.e.*, s. 253.

⁷ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 1119-1020.

⁸ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 1018.

⁹Allan Nevins- Henry Steele Commager, *ABD Tarihi*, (Çev. Halil İnalçık), Doğu- Batı Yayınları, Ankara 2005, s. 262-263.

Amerika'nın varlığı İngiltere'ye karşı bir denge unsuru oluşturacağı için Kuzey'i desteklemiştir.¹⁰ Osmanlı Devleti, Amerikan İç Savaşı'nı İngiltere ve Fransa'daki Osmanlı elçileri, İstanbul'da görevli İngiltere ve Fransa elçileri vasıtasıyla takip etmiştir. İç savaşla ilgili Babıali'nin tutumunda İstanbul'daki Amerikan elçilerin fikirleri çok etkili olmuştur. 1861'de elçilik görevine atanan Edward Joy Morris'in ilk işi, daha önce görevde bulunan Güneyli elçi Williams'ın savaşla ilgili vermiş olduğu yanlış bilgileri düzeltmek olmuştur. Elçi Morris'in bu diplomasisi Osmanlı Devleti'nin Güney'e karşı bir tutum sergilemesinde oldukça etkili olmuştur.¹¹

Osmanlı Devleti'nin İç Savaş'a karşı tutumunu etkileyen bir başka etken, devlet adamlarının bu savaşta ülke ekonomisini düzeltmek için bir fırsat olarak algılamalarıdır. 1793'te Eli Whitney adlı Amerikalının pamuğu tohumlarından ayrıştıran çırçır makinesini icat etmesi¹² ve köle işgücünün birleşmesi ile ABD'nin güney eyaletlerinde pamuk üretimi artmış, İngiltere de pamuk ihtiyacının çoğunu buradan karşılamıştır. Bu dönemde Dünya pamuk üretimi 10 milyon balyadır ve Amerika en büyük üretici konumunda bulunmuştur. İç savaştan önce dünya pamuk üretiminin yarısını, yani 5 milyon balyasını Amerika karşılamıştır. En büyük pamuk tüketicisi ise yıllık 4 milyon balya ile İngiltere olmuştur. Yıllık ihracat gelirinin yüzde otuzunu pamuk ürünlerinin ihracı oluşturmuştur. Savaşın başlamasıyla ABD'nin Güney eyaletleri pamuk piyasasından yok olmuştur. Bu sırada Birlik ile ilişkiler iyi düzeyde tutulmalıydı. Çünkü pamuk üretiminde en büyük rakip olan Konfederasyon'un başarısını sağlayacak tüm girişimlerin baltalanmasıyla İngiltere pamuk ihtiyacının çoğunu Osmanlı Devleti'nden karşılayabilir, Osmanlı Devleti pamuk ihracatında önemli bir gelir elde edebilirdi.¹³ 1861-1865 yılları arasında Amerika'da İç Savaş başlayınca, İngiltere'nin pamuk ihtiyacını Amerika karşılayamaz olmuş ve bunun sonucunda İngiltere başka yerlere yönelmiştir. Bu yerlerden birisi de Osmanlı toprakları olmuştur.¹⁴ Amerika'da ise iç savaşın etkileri ve sonuçları uzun bir zaman devam etmiştir. Birliğin ve düzenin sağlanması Amerikan halkına yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu savaştan sonra Amerikan ekonomisi devasa adımlarla gelişip ilerlemeye başlamıştır.¹⁵

¹⁰ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 1020-1021.

¹¹ Ç. Erhan, *a.g.e.*, s. 254-255.

¹² Pamuk ayıklama makinesinin icadı hakkında bk. İ. Baybura, *a.g.e.*, s. 129.

¹³ Ç. Erhan, *a.g.e.*, s. 255.

¹⁴ Sacit Uğuz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mersin Limanı'nda Pamuk Ticareti", *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu*, 27-28 Mayıs 2016, s. 262. Ayrıca bk. Ali Bilgenoğlu, "Amerikan İç Savaşı ve Mısır: Pamuk Örneğinde Mısır Modernleşmesi ve Amerikan İç Savaşı'nın Sürece Olan Katkısı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol:3/11, Spring 2010, s. 149-157.

¹⁵ F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 1020.

1. Amerikan İç Savaşı'nın Türk Pamuk Ziraatına Yansıması

19.yüzyılda gözlemciler pamuğun dünyayı yeniden biçimlendirmede üstlendiği rolün farkına varmışlardır. Pamuk ve pamuk ticareti modern “dünya harikası”ndan biri haline gelmiştir. Bu yüzyılda milyonlarca erkek, kadın, çocuk bu sanayiyle uğraşmış; ya pamuk yetiştirmiş, ya nakletmiş ya da üretiminde çalışmıştır. 19.yüzyıl ortalarında Massachusetts'te pamuk üreticisi olan Edward Atkinson şöyle demiştir: “Ülkenin tarihi ve kurumları üzerinde geçmişte bu kadar güçlü ve kötü bir etkisi olmuş başka bir ürün yoktur ve belki ülkenin gelecekteki maddi refahının daha fazla bağlı olacağı başka bir ürün de yoktur.” Atkinson ABD'den ve köleci geçmişinden bahsederken aslında tüm dünyanın genel durumunu anlatan bir değerlendirmede bulunmuştur.¹⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nda da pamuk 19.yüzyıla kadar önemli bir ihraç ürünü olmuş, fakat daha sonraları Amerika ve Mısır pamuğu ile rekabet edemez duruma düşerek pamuk üretim ve ihracatı gerilemiştir.¹⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'tan sonra önemli bir sanayi bitkisi olan pamuğun yetiştirilmesi için ihtimam gösterilmiştir. Osmanlı pamuğunun kalitesi düşük olduğundan dış piyasa ile rekabet edemez hale gelmiştir. Bu dönemde pamuğun kalitesini yükseltmek için dünyanın bir numaralı pamuk üreticisi durumunda olan ABD ile irtibata geçilmiştir.¹⁸

1846 yılında, Sultan Abdülmecid döneminde Amerikan pamuğunun Osmanlı topraklarında tecrübe edilmesi için çalışmalar yapılmış ancak bu konuda pek başarılı olunamamıştır.¹⁹ Aynı yıl hem pamuk tohumu ithal edilmiş hem de ABD'den ziraatçılar getirilmiştir. Güney Carolina'dan getirilen pamuk uzmanı Dr. David Yeşilköy'de çalışmalar yapmış, fakat modern pamuk yetiştiriciliği konusunda olumlu sonuçlar alınamamıştır.²⁰

Amerikan İç Savaşı'ndan önce İngiliz tekstil endüstrisinde kullanılan pamuğun %72'si Güney Amerika eyaletlerinden sağlanmıştır. Savaş esnasında Kuzey'in Güney kıyılarını abluka altına alması İngiltere ve Avrupa'ya pamuk sevkiyatını engellemiştir. Bu durum İngiliz fabrikalarını zor durumda bırakmıştır.²¹

¹⁶Sven Beckert, *Pamuk İmparatorluğu*, (Çev. Ali Nalbant), Say Yayınları, İstanbul 2018, s. 19-21.

¹⁷Tevfik Güran, *19.Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 51.

¹⁸Nurdan Şafak, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, OSAV Yayınları, İstanbul 2003, s.116.

¹⁹Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, Arba Yayınları, İstanbul 1989, s. 11.

²⁰N. Şafak, *a.g.e.*, s.116.

²¹F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 1020-1021.

İç savaş, Ege ve Çukurova pamuğuna talebi arttırmış, İngiltere'nin hammadde gereksinimi Osmanlı İmparatorluğu'nda pamuk üretim ve ihracatının yeniden canlandırılması için çabaları hızlandırmıştır.²² İngiltere'nin pamuk ihtiyacını giderebilmesi için Osmanlı topraklarına yönelmesi ile Osmanlı'nın pamuk yetiştirilmeye müsait olan mahallerinde pamuk ziraatının teşviki, pamuk ziraat alanlarının kurulacak komisyon vasıtasıyla tespiti ve Amerika'dan iyi cins tohum getirtilerek husule gelecek pamuktan öşür bedelinin dönüm üzerinden maktuan tahsili, pamuk gümrüğü tariflerinin belirlenerek en az on sene müddetle yürürlükte kalması, pamuk üreticilerinin zarardan korunmasıyla bu hususta gerekli tedbirin alınması konuları gündeme gelmiş ve bazı kararlar alınmış, çalışmalar yapılmıştır.

28 Eylül 1862 tarihinde İzmir'de pamuk ve tarım aletleri sergisinin düzenlenmesi için talimat verilmiştir.²³ 1862 yılında pamuk yetiştirilmesinin ilerleyip gelişmesi için alınan önlemlerden biri öşür veya arazi vergisi toplama şeklinin değiştirilmesi ve belirli koşullar altında pamuk hasadı için dönüm başına sabit bir vergi oluşturmak olmuştur. Öşür tahsilatı söz konusu olduğunda bir takım zorluklarla karşılaşılmaktadır. Bu konuda şöyle bir karar alınmıştır: Kira veya iltizamın sona ermesinden hemen sonra, bir sonraki ürün için, şimdiye kadar olduğu gibi, öşür vergilerini almak yerine, pamuk yetiştiriciliği kapsamında her bir dönüm için yıllık sabit bir katkı payı belirlenecektir. Bu katkı, son altı yıllık üretim esas alınarak belirlenecektir. Ancak, hiçbir koşulda bu katkının, bu gibi arazilerin pamuktaki yıllık ürününün onda birini geçmesine izin verilmez, bu tedbirardarda on yıl uygulanır. Bunların yanı sıra, pamuk yetiştiriciliğinin geliştirilmesi ve teşviki ile ilgili önemli önlemler alınmış, Osmanlı Hükümeti bu konuda aşağıdaki kararları almıştır:

1. Bu yönetmeliğin ilanını takip eden on yıl boyunca, pamuk yetiştirilebilecek olan tüm boş araziler öşür vergisinden ve beş yıl boyunca da her türlü yerel vergiden muaf olacaktır.
2. On yıl boyunca, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ihraç edilen pamuk için (düşük kalitede olanlar da dâhil olmak üzere, kalitesi ne olursa olsun) sabit gümrük vergileri ödenecektir.
3. Pamuk yetiştirmek ve temizlemek için kullanılan tüm makineler, tüm gümrük vergilerinden muaf olarak, satın alınıp ithal edilebilecektir.
4. Pamuk yetiştiriciliği için üstün kalitede tohum, makineler ve diğer aletler kullanılacak ve bunlar pamuk yetiştiricilerine ücretsiz olarak dağıtılacaktır. Osmanlı Hükümeti

²²T. Güran, *a.g.e.*, s. 51.

²³National Archives (United States), U.S.Consulate, Smyrna, September 29, 1862 - September 30, 1862, No:52.

ayrıca, pamuk yetiştiriciliğini ve aletlerin kullanımını açıklayan basılı broşürlerin dağıtılmasını sağlayacaktır.

5. Osmanlı Hükümeti, özellikle pamuğun taşınmasını kolaylaştırmak için yolların bir an önce iyileştirilmesi için önlemler alma niyetinde olduğunu bildirmiştir.
6. Başlıca üretim yerlerinde yıllık pamuk ürünleri sergisi açılacak ve üstün kalitede ürünler sergileyen yetiştiricilere Hükümet tarafından ödüller verilecektir.

Pamuk üreten illerin tüm ana merkezlerinde, konu hakkında teorik ve pratik bilgiye sahip yerli ve yabancılardan oluşan Karma Komisyonlar kurulacaktır. Bu komisyonların görevleri, pamuk yetiştiriciliğine teşvik etmek ve bunu geliştirmek için en etkili önlemin uygulanmasına ilişkin raporları Osmanlı Hükümetine sunmak olacaktır.²⁴ Bu alınan önlemler sadece halk için değil Osmanlı hükümeti için de muazzam kaynaklar temin etmiştir. Bu tedbirleri uygulamaya koymadan önce illerin her ilçesinde, özellikle pamuk üretim bölgelerinde, belli başlı dergilerde yayın yapılmış ve konseyler vasıtasıyla halka tavsiyelerde bulunulmuş, halk bu konuda bilgilendirilmiştir. Bununla birlikte bazı bölgeler hâlihazırda iltizamda olduğu için veya belirli bir süre daha işletilmek üzere tarlada ürün olduğundan öşrün toplanmasıyla ilgili tedbirleri buralarda uygulamaya koymak o an için imkânsız olmuştur. Komisyon üyelerine maaş bağlanmamış, yakıt ve ofis ücretleri hazine tarafından karşılanmıştır. Komisyon ilk iş olarak, masrafları devlete ait olmak üzere ithal edilecek olan makineleri, alet ve tohumları seçmiştir. Bunlar doğaya, iklime, türe ve ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenmiştir. Makine ve tarım yapılacak alanlar ve özellikleri, üreticileri tespit edilmiş, nakliye ve diğer masrafların ana maliyeti ve masraflarını gösteren bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda aynı şekilde yetiştiricilerin isimleri, tercih edilmesi gerekenler ve illerin hangi bölgelerine dağıtılması gerektiği de yer almıştır. Komisyon görüşmelerinin kamu yararından başka bir amacı olmadığı için müzakerelerde tam yetkinin kullanılması kaçınılmaz olmuştur. İzmir ve Anadolu için İmparatorluk Pamuk Komisyonu'nun emriyle 25 Eylül 1862 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamında pamuk yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi için tedbirler alma yetkisi verilen Babıali, Ticaret ve Bayındırlık Bakanı H. E. Savfet Efendi'ye İzmir Valisi Savfet'e bu iller için komisyon kurulması için bir kararname verilmiştir. Bu yönetmeliğe uygun olarak, H. E. Mehmed, Reşat Paşa, Meclis Komiseri Sayın Neşet Bey, Sayın Hyde Clarke, Sayın Rees, Binbaşı Mustafa Efendi, Devlet Demiryolu Komiseri ve yeminli tercüman Diran Efendi 18 Ağustos Perşembe günü Konak'a davet edilmişler ve yukarıdaki yönetmelik okunmuştur. Reşat Paşa geçici başkan olarak atanmıştır. Pamuk yetiştiriciliği konusundaki deneyimleri ve Amerikan tohumu ile ilgili bazı gözlemlerde bulunan Ticaret ve

²⁴ National Archives (United States), U.S.Consulate, Smyrna, September 29, 1862 - September 30, 1862, No:52.

Bayındırlık bakanı Savfet Efendi, Hükümetin Komisyon'a danışmak istediği başlıca hedefleri kısaca açıklamıştır. Tüccarlara danışılması gerektiğini çok arzuladığını ve kendileri için uygun bir yerde buluşacaklarını umduğunu söylemiş, Konak'taki meclis odalarından birinin hizmetlerinde olduğunu ve yapılacaklara güvendiğini belirtmiş ve haftada bir veya iki haftada bir Konak'ta buluşacakları toplantıları ayarlamalarını istemiştir. Komisyon derhal çalışmaya başlamıştır. 21 Ağustos Pazartesi günü İngiliz Kulübü'nde Neşet Bey, Reşat Bey, Sayın Clarke, Sayın Whittall, Sayın Paterson, Sayın Rees, Sayın La Fontaine, Sayın Mustafa Efendi ve Diran Efendi'nin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Ticaret Bakanı'nın yönetmeliği dikkate alınmış ve Sayın Clarke oy birliğiyle Başkan Yardımcılığına seçilmiştir. Dışişleri Bakanlığı'nın emekli memuru Boğos Efendi, Türkçe, İngilizce ve Fransızca bilgisi gerekçesi ile Genel Sekreter olarak atanmıştır. 24 Ağustos Perşembe günü bir araya gelen komisyon Kararnamenin il içinde dağıtılması için Türkçe, Rumence, Ermenice ve Fransızca olarak basılması için talimat vermiştir. Komisyon, İngilizce çevirinin basılması ve bunun İngiltere'de dağıtılması için gerekenleri yapmıştır. Bir hafta sonra Perşembe günü İmparatorluk Pamuk Komisyonu Konak'ın Konsey Salonu'nda toplanmıştır. Ticaret bakanı komisyonun dikkatini tohum sorununa ve gelecek yılki tedarik için hazırlık yapılması gerekliliğine çekmiştir. Komisyon üyelerinin oybirliği ile Amerikan tohumu en başarılı tohum bulunmuştur. Ama Amerikan tohumunu bulmak bu dönemde zor olmuştur, çünkü bu dönemde daha çok Mısır pamuk tohumu kullanılmaktadır. Komisyon bu konuyla ilgili rapor hazırlama kararı almıştır. (16-28 Ağustos 1862, İzmir)²⁵ Pamuktan alınacak olan öşür bedelinin dönüm üzerine alınması ziraatçılara kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür: Bunun için elverişli yerlerin her kaza meclislerinden bir kişi reis tayin olunarak üç aza ile malmüdürü veya vekilinden oluşan bir komisyon teşkil olunacak ve görevlerini yerine getirebilmeleri için nahiye meclis reisleri de dâhil olmak üzere pamuk ziraatına salih olan bütün arazinin keşfedilmesi ve kontrol edilmesi her tarlanın verimliliğine göre vereceği öşür bedeli tahsis olmak üzere pamuk ekilen arazi en iyi, ortalama ve ortalamanın altında olarak üç sınıfa ayrılacaktır. Her sınıfın vergisi en az altı seneden beri alınan hasılatına kıyasla belirlenip komisyonlar tarafından liva reislerine oradan da Dersaadet'e takdim olunacaktır. Sonra dönüm hesabıyla maktu bedeli alınacaktır. Pamuk ziraatı yapılan yerlerde daima bir komisyon olacaktır. Bundan başka asıl maksat Amerikan pamuğunun çoğaltılmasıdır. Amerikan pamuğunun mahsulü ise diğer pamuklar gibi bir defada toplanmayıp tekrar tekrar toplanmaktadır. Her defasında mültezimin bulunması mümkün olmadığından ve bu nedenle öşür usulünün icra olunacağı yerde bu cins pamuğun çoğaltılması zor olduğundan pamuk aşarının maktua bedeli olarak alınması pamuk ziraatının

²⁵ National Archives (United States), U.S.Consulate, Smyrna, September 29, 1862 - September 30, 1862, No:52.

ve daha doğrusu Amerika pamuğunun çoğaltılmasını gerekli kılan en önemli sebep olarak görülmüştür. Ancak Rumeli'nin çoğu mahallerinde aşar-ı maktuan ahali uhdesine bırakılmıştır. Aydın ve Adana eyaletinde bu suretin icrasına numune olarak başlanmasına karar verilmiştir. Pamuk mahsulünün kolaylıkla iskelelere nakli işinin kolaylaşması için pamuk ziraatı yapılan kazaların yollarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Ahaliyi pamuk ziraatına teşvik için bu konuda bildiri buyurulmuş ve bunun neşir ve ilanı için kaleme alınmış bir kıta beyannamesi hemen basılmış, Aydın vilayetinin, Turhal ve Kıbrıs, Berre'ş-Şam havalisine ve Rumeli ve Anadolu'nun iklim ve arazice ve denize yakınlığı ile pamuk ziraatına müsait olan yerlerde neşredilmiştir. Her çeşit mahsul ve özellikle pamuğa hayvanâtın zarar ve hasar vermemesine özellikle dikkat edilmesi beyannameye yazılmıştır. Pamuk ziraatına uygun olan yerlerin tevzi ve taksim olunmak ve en iyi cins Amerika vesair uygun memleketlerden yeterli miktarda tohum getirtmek pamuk ziraatına dair en ziyade makbul olan usulü ve iyileştirmeyi sağlamak üzere bazı risale ve tarifnameler dahi getirilmelidir. Pamuk işlemesine ve tohumun çoğaltılmasına yarayacak olan alet ve edevat getirtirilmiş, Aydın ili gibi pamuk ziraatı yapılan yerlere gösterilip faydalanmaları sağlanmış ve bunların masraflarının Maliye Nezareti tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.²⁶

Gümrük Emanet-i Behiyyesi'ne "Bazı mahallerin pamuk gümrüğü maruf ise de bazı mahallerinki gayr-ı maruf alınmakta olduğu, maruf olmayan yerlerin şimdiden tarifesi yapılarak gerek tarifesi belli olan gerekse belli olacak olan tarifelerin on sene müddetle değiştirilmemesi ve pamuk işlenmesine ve tohumun çoğaltılmasına mahsus olarak bazıları tarafından makine ve edevat alınacak olursa bunlardan bu on sene zarfında gümrük alınmaması" konusunda Meclis-i Vâlâ'nın kararı bildirilmiştir.²⁷

İlgili yerlere ve mülkiye memurlarına da ahalinin pamuk ziraatına teşvik edilmesi, hazırlanan beyannamenin pamuk ziraatına uygun olan yerlerde neşredilmesi, her cins mahsulatın özellikle pamuk mahsulatının her cins zararlı haşarattan korunması, ahalinin yetiştirdiği mahsulün hiçbir şekilde telef edilmemesi ve gereken özenin gösterilmesi, alınan kararlara tatbik edilmesinde itina ve gayret gösterilmesi konusunda yazılar gönderilmiştir.²⁸

Bu konuda İzmir Valisi ve Adana Mutasarrıfına da tezkere yazılmıştır. Aynı konular burada da ele alınmıştır.²⁹ 1863-1864 yıllarında Mısır ve ABD'den pamuk tohumu alınmıştır. Bu tohumların nakliye masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır. ABD'ye pamuk

²⁶BOA, A.MKT.MVL (Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ), 144/58-1.

²⁷BOA, A.MKT.MVL, 144/58-3.

²⁸BOA, A.MKT.MVL, 144/58-3.

²⁹ BOA, A.MKT.MVL, 144/58-4.

ithalatında bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Örneğin Adana'ya ABD'den ithal edilen pamuk ve pamuk tohumlarından gümrük vergisi alınmamıştır.³⁰

Ticaret Nezareti Celilesi tarafından talep olunan Amerika pamuk tohumunu ton başına otuz lirayı geçmeyerek belki de daha aşağı fiyatla Kotonsolay Şirketi Amerika'dan getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çoğu yerinde Amerika pamuk tohumunun çok güzel yetişmekte ve bu cihetle bu tohumun mümkün merteye çoğaltılması gerektiği bilinmektedir. Amerika tohumunun tonunun altmışar liraya yani her kıyyesinin sekiz-on kuruş baha ile getirilmesi istenmişse de sonradan bu mümkün olmamıştır. Kıyyesi dört kuruş raddesinde olursa bu tohumdan yetmiş beş bin kıyye istenilecek, bunun nakliye masraflarının da hazineden tesviye edilecektir.³¹

Canik livasında 1913 dönüm tarlaya her dönümüne altmışar kıyye hesabı üzerine 11.000 kıyye miktarında Amerikan tohumu talep edilmiştir. Amerikan tohumu fidanlarının âdi pamuk fidanına göre daha iyi olduğu ve sairlerinden daha iyi büyüyüp geliştiği bilinmektedir. Her dönüme ikişer buçuk kıyye olacak şekilde, bahsi geçen arazi için de dört bin sekiz yüz kıyye Amerikan tohumunun getirilmesi istenmektedir. Bunların arazi sahiplerine bölüştürülüp dağıtılması ve tarifine uygun olarak yetiştirildiği takdirde elde edilecek hasıllardan ahalinin fevkalade istifade edeceği aşikâr görülmüştür.³²

Amerika'ya göre ise Anadolu'da pamuk üretiminde sürekli bir artış olmalıdır. Çünkü Anadolu'da ne kadar çok pamuk yetiştirilirse Amerikan pamuk çırçırlarına da talep o kadar çok artacaktır.³³

23 Temmuz 1864 tarihli İzmir Amerikan Konsolosluğu'nun raporuna göre, Anadolu'nun iç kesimlerinden gelen tüm raporlar doğrultusunda, 1864 yılında pamuk yetiştiriciliği son derece olumludur. Yabancı ve karışık tohumlar daha çok ekilmiş ve bol miktarda yetişmiştir. Genç pamuk bitkileri güçlü ve sağlıklıdır. 1864 yılında çekirgeler tarafından herhangi bir tahribat olmamıştır. Osmanlı Hükümeti bu yıl Anadolu'da 5.000 okka Mısır tohumu ve 7.500 okka Amerikan tohumu dağıtmıştır.³⁴

³⁰N. Şafak, *a.g.e.*, s. 117.

³¹BOA, I.HR (İrade Hariciye), 203/11664-1.

³²BOA, MVL (Meclis-i Vâlâ), 673/34-1.

³³1864 yılında ABD'den İzmir Limanı'na 162.120 Piastres (kuruş) değerinde pamuk çırçırı getirilmiştir.³³ 1865 yılında ise ABD'den İstanbul Limanı'na 230 adet olmak üzere 21.510.00 \$ değerinde pamuk çırçırı ve 776 lbs. olmak üzere 703.00 \$ değerinde pamuk tohumu ithal edilmiştir. Daha fazla bilgi için bk. National Archives (United States), Consulate General U.S. America, Constantinople, June 7, 1865, No:25.

³⁴National Archives (United States), U.S.Consulate, Smyrna, 23rd, July 1864, No:26.

1865 yılında Londra'da kurulmuş olan Pamuk Terakki Komisyonu'nun cemiyet toplantısında kararlaştırılmış olan teklifler ise şu şekildedir:

Amerika pamuğu tohumunun terakkisi için acilen tedbirler alınması gerekmektedir. Bunun için Devlet-i Aliyye Pamuk Kumpanyası'na müracaat edilmesi ve pamuk tohumunun Amerika'dan getirilerek lazım olanlara dağıtılması gerekir. Her sene tedarik olunan tohumun miktarı yetersizdir, cinsi kötüdür ve geç yetişmektedir. Amerika tohumu ekilmesi çok önemlidir, eğer Amerika tohumu ekilmiş olsaydı pamuk ticaretinden husule gelen damga daha fazla olacaktır. Ayrıca Amerika tohumu ekildiği takdirde dahi yerli pamuğun kıymeti bir miktar daha düşecek, yerli pamuğun hiç revacı olmayacaktır. Demiryollarının çoğaltılmasını Pamuk Terakki Komisyonu Devlet-i Aliyye'ye tavsiye etmektedir. Aşar vergisi konusunda çiftçinin mültezimin pençe-i zulmünden kurtarılması gerekir, bu yapılmadığı takdirde pamuk ziraatının terakkisi mümkün değildir.³⁵

Amerika pamuk tohumunun Mısır pamuk tohumuna göre üstün olması nedeniyle her tarafta çoğaltılması için iki yüz ton tohum istenmiştir. Bunu Manchester'daki cemiyetin memnuniyetle tedarik edeceği ve depolarında hazır bulunan yirmi beş ton tohumun ton başına yirmi liraya tedarik edileceği Londra'daki Devlet-i Aliyye sefirinin beyanından anlaşılmaktadır. Zikrolunan iki yüz ton tohumun ton başına yirmi liraya olmak üzere satın alınması hakkında Ticaret Nezareti'ne bu konuda tezkire yazılmıştır.³⁶

Amerika pamuğunun yerli pamuk tohumuna tercih edilmesinin nedeni daha kaliteli olmasıdır. Amerika pamuğu kozaları yerli pamuğu kozaları gibi birden açılmayıp tedrici olarak açılmaktadır. Mültezimlerin bunların açılmasını beklemek vakitlerini alacağından hemen tahmini olarak vergisini kararlaştırıp diğer mahallere gitmeleri gerekmektedir. Öşrün dönüm üzerinden alınması münasip görülmüştür. Pamuk ziraatı hakkında bozuk kıraç mahalleri açıp pamuk yetiştiren olur ise, bunlardan beş sene öşür vergisinden muaf tutulacağı ilan edilmiştir. Bu dönemde ziraatın geliştirilmesi için en başlıca konu büyük şehirler civarında birer çiftlik tesisi maddesidir. Bunun için bina inşa edilmesi, muallim ve memurlar tayini, âlât ve edevat getirilmesi büyük masraf olacağı düşünülmüştür. Avrupa'dan yalnız on nefer muallim getirilmesine, bunların her birinin bu çiftliklerden birine gönderilmesine karar verilmiştir. O havalide bulunan yetkili birisi getirilip orada yeni ziraat tekniklerinin onlara gösterilmesi ve talim ettirecektir. Memlekette ziraatın geliştirilmesi hakkında ve ziraat erbabında her türlü yeni tekniğin uygulanması için gayet açık talimatnameler basılıp her tarafa

³⁵BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vâlâ), 530/23774-1.

³⁶BOA, C.IKTS (Cevdet İktisat Evrakı), 4/178-1.

gönderilmesi lüzumu vardır. Memlekette ekilip biçilmesi adet olmamış ve belki de hiç duyulmamış birçok ürünün ekilme şeklini, hasat edilmesini ve faydasını bildirmek için bir ziraat meclisinin teşkili elzem görülmüş ve bu ihtiyaç o dönemde an be an hissedilmektedir. Fakat bunun için memlekette ziraat ilmi tahsili almış adam bulunamamaktadır. Bunun bir çaresine bakılmalı, hiç olmazsa ilerisi için biraz adam yetiştirilmeli ve bunları ziraat müdürlüklerinde kullanmak gerekmektedir. Bunların Fransa ziraat mekteplerinde tahsil ettirilmesi şarttır. Bu tedbirler yerine getirilse bile bazı yollar çok bozuk ve fena halde olduğu için yapılan bu islahatlardan sadece sahile yakın olan mahaller ahaliyi faydalanabilecektir. İç taraflar ziraatı yine eski halinde kalacaktır. Bu nedenle tereddüt etmeden yolların bir an evvel tesviyesi önemli bir madde olarak itina edilmesi gerekmektedir.³⁷ Bilindiği üzere pamuk ziraatının önünde nakliye masrafları da engel teşkil etmiştir. Nakliye masrafları pamuk yetiştiricilerini zaman zaman kötü etkilemiş ve bu nedenle de pamuk üretimi fazla gelişmemiştir. Pamuk yerine tahıl ve diğer ürünlerin üretimine yönelenler olmuştur. Amerikan iç savaşından önce bu ülkede pamuk ekiminin neredeyse terk edildiği veya genel olarak ihmal edildiği iyi bilinmektedir.³⁸ Pamuk üretiminin teşviki ve üreticiyi zarara uğratmamak için ihraç edilen pamuğun gümrük vergilerinde de bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Pamuk kozasından gümrük resmi alınmayıp, temizlendikten sonra sadece saf pamuktan tarifeye uygun gümrük resmi alınmıştır. Maliye Nezareti, Gümrük Emaneti ve Mısır Valiliği'ne bu konuda yazı gönderilmiştir. Osmanlı topraklarında yetiştirilip yabancı devletlere gönderilmek üzere iskelelere indirilen pamuğun yeni tarife gereğince her kantarından 18 kuruş ve kozasından o günkü değeri üzerinden gümrük resmi alınması kabul olunmuştur. Ancak bunun pamuk tüccarına ve ülkedeki pamuk ziraatının gelişmesine engel olduğu ve daha sonra devlet hazine ve gelirlerini düşüreceğinden pamuk kozasından gümrük resmi alınmaması, pamuğun kozasından temizlendikten sonra saf pamuktan tarifeye uygun gümrük resmi alınması hakkında İngiltere sefaretinin bildirisi vardır. Bazı tüccarların bu konuda birlik olması üzerine Gümrük makamı tarafından meclise yazılar gönderilmiştir. Eğer gümrük vergisi tarife gereğince saf pamuktan alınmakta olan vergiden fazla görünüyorsa ise tarifenin düzenlenme anında saf pamuğun her bir kantarı 250 ve 270 kuruş civarındayken sonra 1200 kuruşa kadar çıkmıştır. Bu nedenle bu verginin fazla olduğu ve bu yönüyle ne pamuk ziraatına ne de pamuk tüccarına engel teşkil etmeyeceğinden tüccarın dahi mevcut anlaşmalar ve yeni tarife gereğince hakları olmayacağı Gümrük Emaneti'nin cevabında gösterilmiştir. Ancak bir önceki yıl Ezine Eyaleti'nin öşri gelirleri 37 yük kuruşa ihale

³⁷BOA, İ.MVL, 530/23774-1.

³⁸ National Archives (United States), Consulate General U.S. America, Constantinople, September 30, 1866 - November 30, 1866, No. 54.

olunmuş iken bu sene daha görüşmeleri olmadığı halde 95 yüke ulaştığı ve Karesi ve Aydın sancakları öşürlerinin dahi bir misline ulaşması pamuk ziraatının menfaatinin çok büyük olduğunu göstermiştir. Buna ahaliyi alıştırmak ve pamuk ziraatını ilerletmek için yetiştirenine ve tüccarına her türlü kolaylıkların sağlanması gerekmiştir. Pamuk kozasından değeri üzerine gümrük vergisi alınmayıp temizlendikten sonra tarifeye uygun olarak alındığı surette, gerçi senelik 40-50 yük kuruşa kadar zarar edilebileceği düşünülmüşse de, pamuğun şimdiki değeri Amerika meselesinin devamından meydana gelmiştir. Bu mesele bertaraf olunduktan sonra, yine tarifede geçen rayice düşmek olağan olmasına nazaran o an yapılacak olan zarar dahi fedakârlık gibi görünse de pamuk ziraatının memlekette ilerlemesinden elde edilecek olan faydanın, kaybedileni kat kat karşılayacağı düşünülmüştür.³⁹ Görüldüğü üzere Osmanlı İmparatorluğu öşür muafiyeti, gümrük vergisi muafiyeti, pamuğun nakliyesi için bozuk olan yolların onarımı, yurtdışından getirilecek makinelerin gümrük vergisinden muaf tutulması, Amerika ve Mısır'dan iyi cins tohum getirilmesi ve halka dağıtılması, pamuk ekimi hakkında halkın bilinçlendirilmesi, iyi pamuk yetiştirenlerin ödüllendirilmesi gibi konularda tedbirler alarak pamuk üretiminde teşvik programı uygulamıştır. Üretimde artış olmuştur fakat bu uzun sürmemiştir.⁴⁰Bu dönemde en büyük ihraç limanı olan İzmir'de pamuk en önemli ihraç ürünü durumuna gelmiştir.⁴¹ Osmanlı uluslararası tekstil pazarında mamul ürün satan üretici değil pazara hammadde, ham pamuk satan tedarikçi durumundadır.

³⁹ BOA, A.MKT.MHM (SadretMektubî Kalemi Mühimme Evrakı), 303/7-1.

⁴⁰S. Uğuz, *a.g.m.*, s. 262.

⁴¹Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 151-152.

Sonuç

19.yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda pamuk ihraç edilen önemli ürünler arasındaydı. Fakat 19.yüzyılda Türk pamuğu, Amerikan ve Mısır pamuğu ile rekabet edemez durumu geldi ve Amerikan İç Savaşı'ndan önce Osmanlı topraklarında pamuk neredeyse hiç yetiştirilmiyordu. Pamuk üretimi ve ihracatı çok az miktardaydı. Amerika'da yaşanan iç savaş, İngiltere'nin ham pamuk ihtiyacı için yeni pazarlar aramasına neden olmuş, bu durum da Osmanlı İmparatorluğu'nda pamuk üretimi ve ihracatının yeniden canlandırılması için yapılan çabaları oldukça hızlandırmıştır. Örneğin, İzmir'de pamuk ve tarım aletleri sergisi düzenlenmiş, pamuk yetiştirebilecek olan tüm boş araziler öşür vergisinden muaf tutulmuştur. İhraç edilen pamuktan 10 yıl için sabit gümrük vergisi alınması, pamuk üretimi ve pamuğun temizlenmesi için ithal edilen tüm makinelerin gümrük vergisinden muaf tutulması, üstün kalitede pamuk yetiştirenlere Hükümet tarafından ödül verilmesi kararlaştırılmıştır. Amerika ve Mısır'dan getirilen tohum ve makineler ahaliye ücretsiz dağıtılmıştır. Pamuğun ihracat limanlarına taşınmasını kolaylaştırmak için yolların iyileştirilmesine çalışılmıştır. Pamuk yetiştiren illerde pamuk üretimine teşvik ve pamuk üretimini geliştirmek üzere karma pamuk komisyonları kurulmuştur. Pamuk üretim işlerini kolaylaştırmak için Amerika'dan pamuk çırçıruları ithal edilmiştir. İhraç edilen pamuğun gümrük tarifelerinde düzenlemeler yapılmıştır. Görüldüğü üzere bu iç savaş sürecinde Amerikan ve Mısır pamuğuyla ticaret âleminde rekabet edebilmek için Türk pamuk ziraatı geliştirilmeye çalışılmış ve başarılı olunmuştur. Fakat 1865 yılında Amerikan İç Savaşı'nın sona ermesiyle Anadolu'dan yapılan pamuk ihracatı hızla düşüşe geçmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, A.MKT.MVL (Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ), 144/58-1.

BOA, A.MKT.MVL, 144/58-3.

BOA, A.MKT.MVL, 144/58-4.

BOA, A.MKT.MHM (SadretMektubî Kalemi Mühimme Evrakı), 303/7-1.

BOA, C.IKTS (Cevdet İktisat Evrakı), 4/178-1.

BOA, İ.HR (İrade Hariciye), 203/11664-1.

BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vâlâ), 530/23774-1.

BOA, MVL (Meclis-i Vâlâ), 673/34-1.

National Archives

National Archives (United States), U.S. Consulate, Smyrna, September 29, 1862 - September 30, 1862, No:52.

National Archives (United States), U.S. Consulate, Smyrna, 23rd, July 1864, No:26.

National Archives (United States), U.S. Consulate, Smyrna, 18 August 1866, No:29.

National Archives (United States), U.S. Consulate, Smyrna, 4th October 1867, No:14.

National Archives (United States), Consulate General U.S. America, Constantinople, June 7, 1865, No:25.

National Archives (United States), Consulate General U.S. America, Constantinople, September 30, 1866 - November 30, 1866, No. 54.

Araştırma ve Tetkik Eserler

ARMAOĞLU, F., *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006.

BAYBURA, İ., *Amerika (Tarihçesi, Türk-Amerika Tarihi Münasebetleri Gezi Notları)*, Kondisyon Yayınevi, İstanbul 1969.

BECKERT, S., *Pamuk İmparatorluğu*, (Çev. Ali Nalbant), Say Yayınları, İstanbul 2018.

BİLGENOĞLU, A., “Amerikan İç Savaşı ve Mısır: Pamuk Örneğinde Mısır Modernleşmesi ve Amerikan İç Savaşı’nın Sürece Olan Katkısı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol: 3/11, Spring 2010, s. 149-157.

ERHAN, Ç., *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

GÜRAN, T., *19.Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998.

KOCABAŞOĞLU, U., *Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika*, Arba Yayınları, İstanbul 1989.

MAUROİS, A., *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, (Çev. Fuat Gökbudak), C.1, Osmanbey Basımevi, İstanbul 1945.

NEVİNS, A., COMMAGER H.S., *ABD Tarihi*, (Çev. Halil İnalçık), Doğu- Batı Yayınları, Ankara 2005.

PAMUK, Ş., *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

ŞAFAK, N., *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, OSAV Yayınları, İstanbul 2003.

UĞUZ, S., “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mersin Limanı’nda Pamuk Ticareti”, *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu*, 27-28 Mayıs 2016, s. 257-272.